

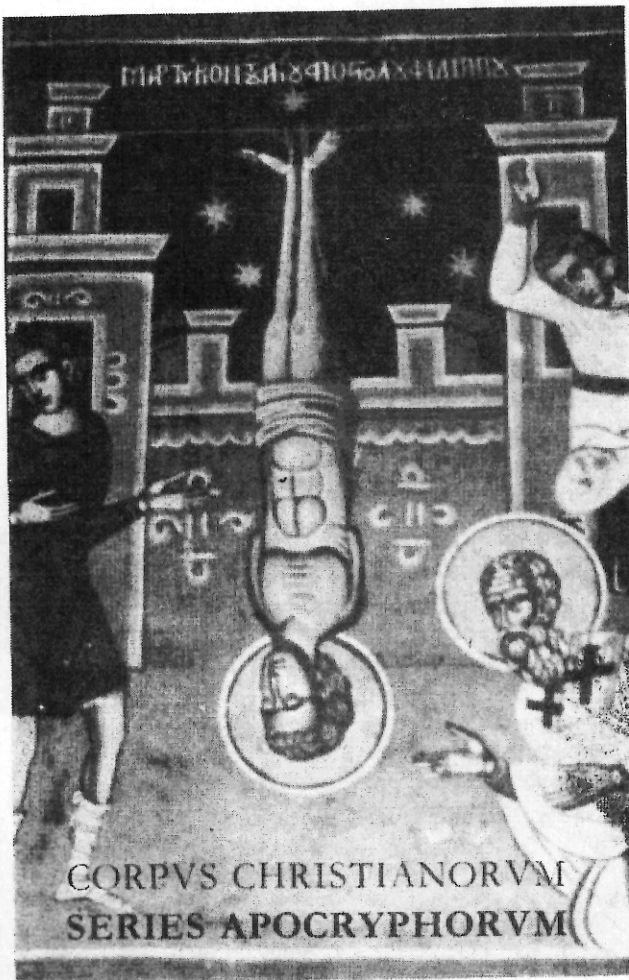
ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΕΙΣ

Π ρ ο ε ό ρ τ ι α

ΤΟΥ κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ
Έπ. Καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών

Του Άγιου Φιλίππου, μιὰ άφετηρία

«Με τὸ καλὸ ἢ γέννησις τοῦ Χριστοῦ» εὐχονται τὴν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Φιλίππου (14 Νοεμβρίου) στοὺς Μεσελέρους τῆς Κρήτης¹. Εἶναι ἡ πρό-

Τὸ μαρτύριο τοῦ Ἁγίου καὶ Ἀποστόλου Φιλίππου².

«Ὁ δὲ Φίλιππος, ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς Ἱεραπόλεως συρεῖς εἶτα τοὺς ἀστραγάλους τρυπηθεὶς, ἐπὶ τοῦ ξύλου ἀνηγετήθη καὶ οὕτως εὐξάμενος, τῷ Θεῷ τὸ πνεῦμα παρέθετο». (Μηναῖον Νοεμβρίου).

γευση, ἤδη ἀπὸ τώρα, τῆς ἑορτῆς ποὺ ἔρχεται καὶ ποὺ σπεύδουμε νὰ τὴν προ-υπαντήσουμε ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τοῦ Ἀποστόλου Φιλίππου. Τὴν ἄλλη μέρα ἀρχίζει ἡ Νηστεία τῶν Χριστουγέννων, σαράντα δλόκληρες νηστειμὲς ἡμέρες, τὸ Σαραντάμερο, στὴ διάρκεια τοῦ ὁποῖου ἐτοιμαζόμαστε γιὰ τὴν ἀφιξη τοῦ νέου παιδιοῦ, ποὺ εἶναι ταυτόχρονα ὁ πρὸ αἰῶνων Θεός.

Με τὴ γέννησή Του θὰ διατρανωθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους πρὸς τοὺς ποιμένες, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὅλων τῶν ἐποχῶν τὸ μήνυμα «ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτήρ» (Λουκᾶ α' 11). Ἡ καλὴ αὐτὴ ἀγγελία, ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τότε, μεταδόθηκε ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους, οἱ ὁποῖοι μαθήτευσαν πάντα τὰ ἔθνη στὴ ζωὴ καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ μοναδικοῦ Διδασκέλου, ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης³.

Πάντοτε μένουμε ἐκστατικοὶ μπροστὰ στὶς μορφές τῶν ἁγίων ἀποστόλων, γιατί με τὸ βίο καὶ τὰ ἔργα τους μᾶς δεῖχνουν τὸ δρόμο γιὰ μιὰ γνήσια ἀποστολικὴ ζωὴ, τὴν ὁποία εἴμαστε ὅλοι καλεσμένοι νὰ τὴ ζήσουμε. Τὸ ἴδιο καὶ σήμερα, ἡμέρα τῆς μνήμης του, ἀτενίζοντας τὴ μορφή τοῦ ἁγίου καὶ ἀποστόλου Φιλίππου, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ, ὅπως τοῦ ἀποδίδεται, κήρυξε τὸ Εὐαγγέλιο στὴ Μικρὰ Ἀσία, τὴ Φρυγία καὶ Λυδία, «διαφόρους τιμωρίας καθυποβληθεὶς, ὕστερον τοὺς ἀστραγάλους τρυπηθεὶς, ἀναρτᾶται κατὰ κεφαλῆς ἐπὶ ξύλου»⁴.

Ἡ ἀγάπη, γνώρισμα τῆς ἀποστολικῆς ζωῆς

Ἄν τὸ μαρτύριο συνιστᾷ ἀπὸ δεῖγμα μιᾶς ζωῆς ἀποστολικῆς καὶ σφραγίζει μιὰ ζωὴ μαρτυρίας γιὰ τὸ Εὐαγγέλιο, ὑπάρχουν ἀσφαλῶς καὶ ἄλλα σημάδια, στὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζουμε τὸν ἀποστολικὸ χαρακτήρα. Ὁ ἱ. Χρυσόστομος θέλοντας νὰ ἀποσαφήνισι ποῖο εἶναι τὸ βασικὸ γνώρισμα μιᾶς ζωῆς ἀποστολικῆς ἀποφαίνεται ὅτι, ἡ ἀγάπη χαρακτηρίζει τοὺς μαθητές. «Ἄν τοίνυν ἔχῃς ἀγάπην, ἀπόστολος γέγονας

σὲ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας

καὶ τῶν ἀποστόλων πρῶτος»⁵. Ἡ ἀποστολικὴ ζωὴ ἀποτελεῖ μία ἀλληλοδιαδοχὴ τέτοιων πράξεων ἀγάπης.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι μέσα στις διάφορες παραλλαγές πού κυκλοφοροῦν στὶς λαϊκὲς παραδόσεις μας γιὰ τὸν ἅγιο καὶ ἀπόστολο Φίλιππο, πού ἡ γιορτὴ του συνιστᾷ τὸ ὀριακὸ χρονικὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ξεκινᾶμε γιὰ τὴν προϋπάντηση τῶν Χριστουγέννων, προβάλλεται μία πράξη συμπόνιας, φιλανθρωπίας καὶ ἀγάπης γιὰ τὸν συνάνθρωπο. Μέσα στὴν ἀνέχεια, τὴ φτώχεια τῶν χωριανῶν του καὶ τὴν ἀδυναμία τους νὰ γιορτάσουν τὴν ἀπροκρητὰ γιὰ νὰ μποῦν στὴ νηστεία τῶν Χριστουγέννων, ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος, ἀπὸ τὸ ὑπέρημά του, θυσιάζει ὅ,τι πὺ πολύτιμο καὶ ἱερὸ γιὰ ἕναν γεωργό: σφάζει τὸ βόδι του καὶ τὸ μοιράζει ἀπλόχερα στοὺς συχωριανούς του ν' ἀποκρέψουν κι αὐτοί.

Στὸ δῶρο τῆς Ἀγάπης, πού ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς κάνει στὸν κόσμο προσφέροντας τὸ μονάκριβο παιδί Του καὶ πού φροντίζει νὰ γεννηθεῖ ἀνάμεσά μας —«οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν», Ἰωάννου γ' 16— ὑποδεικνύεται ἡ ἄλλη προσφορά, ἡ ἀποστολικὴ ὁδὸς πού σὲ κάνει ἀπόστολο καὶ τῶν ἀποστόλων πρῶτο, δηλαδὴ ἡ Ἀγάπη.

Μιὰ διήγηση

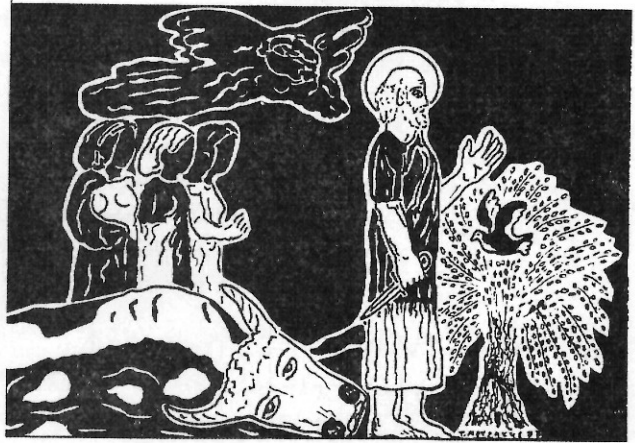
Ἄς παρακολουθήσουμε τὴ διήγηση σύμφωνα μὲ παράδοση ἀπὸ τὸ Κεφαλόβρυσο τῆς Αἰτωλίας. Στὸ τέλος ὑπάρχει ἡ ἀνταμοιβὴ τῆς θυσίας.

«Ὁ ἅι - Φίλιππος ἦταν γεωργός. Σὰ σήμερα ἔκανε χωράφι ὅλη τὴν ἡμέρα. Τὸ βράδυ ἦρθ' ἀπ' τὸ χωράφι ἀποσταμένος. Ἔδεσε τὰ βόδια του σὺ παχνί νὰ φᾶν, κι αὐτὸς ἔκαισε νὰ ξαποσιάσει. Κεῖ πού καθόταν, τοῦ λέει ἡ γυναίκα του, πὼς οἱ χωριανοὶ δὲν ἔχουνε κρέας νὰ κάνουν ἀποκριές· ἦταν ὅλοι φτωχοί!

Τὴ σιγμὴ σηκώνει· ὁ ἅι - Φίλιππος, πηγαίνει σὺ παχνί καὶ παίρνει τὸ καλύτερο βόδι του καὶ τὸ σφάζει. Λιάνισε τὸ κρέας του καὶ τὸ μοίρασε σιτὸς χωριανούς. Ἀπόκρεψε ὁ κοσμάκης καὶ συχώραε τὰ πεθαμένα τοῦ ἅι - Φίλιππα. Ἔφαε κι ὁ ἅι - Φίλιππος καὶ κοιμήθηκε...

Τὸ πρωὶ σηκώνεται, πάει σὺ παχνί, τί νὰ δεῖ! Θεοῦ πρόνοια, βρῖσκει πάλι τὰ δυὸ του βόδια δεμένα. Τὸ ἕνα ἦταν καλύτερο ἀπὸ κείνο πού ἔφαξε. Τοῦ τό ἔδωκε ὁ Θεὸς ἀκόμα τρανύτερο!

Ἄμα πέθανε ὁ ἅι - Φίλιππος, ἅγιασε, γιὰ ἦταν πολὺ ἀγαθὸς ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸ τὸν γιορτάζουμε τὴν ἡμέρα τῆς ἀποκριᾶς...».

Ἡ «θυσία» τοῦ Ἁγίου καὶ Ἀποστόλου Φιλίππου. Σχέδιο τοῦ Τάσου Μουζάκη.

(Συνεχίζεται)

1. Μαρίας Μηλιγκου-Μαρκαντώνη, Ἁγιος Φίλιππος, Λαϊκὴ παράδοση καὶ λατρεία (διδακτορικὴ διατριβή), Ἀθήναι 1978, σ. 69.

2. Ἀπὸ τοιχογραφία τῆς Ἱ. Μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὀρους. Φωτογραφία Marcel Jenny στὸ ἐξώφυλλο ἀγγεληρίου τῆς ἐκδόσεως τῆς σειρᾶς τῶν ἀποκρύφων, στὸν ἐκδ. οἶκο Brepols (Βέλγιο).

3. Μιὰ ζεστὴ μαρτυρία στὸ θέμα αὐτὸ συνιστᾷ ἡ ἐκδοση ἀπὸ τὴ «Σύναξη» (1985) τῆς ὁμιλίας, καὶ τῆς συζητήσεως πού τὴν ἀκολούθησε, τοῦ π. Ἰωάννη Μάχιεντορφ, Ὁ Χριστὸς σὺ τ ἡ ρ α ς σ ἡ μ ε ρ α, 70 σ., σὲ μετάφραση Γιάννη Λάππα.

4. Ἀπὸ τὸ Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae (Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris), τοῦ Ἱππολύτου Delehaye, Βρυξέλλαις 1902, στ. 222, παρὰ Μηλιγκου-Μαρκαντώνη 1978, σ. 18

5. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων 2, 3, PG 51, 82.

ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΕΙΣ

Π ρ ο ε ό ρ τ ι α *

ΤΟΥ κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ
Έπ. Καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών

Πρόσληψη και μεταστοιχείωση

Ανεξάρτητα βέβαια από την ύπαρξη ένδειξεων στα συναξαρικά βιογραφικά για την γεωργική ιδιότητα του Αποστόλου και το θαύμα του βοδιού, είναι ν' άπορει κανείς για το πόσο είναι δεμένη με τη ζωή των αγροτών μας ή γιορτή του αγίου Φιλίππου. Έδώ θα ήταν καιρία ή συμβολή της «Ποιμαντικής Λαογραφίας», για την οποία κάναμε λόγο στο περασμένο μας σημείωμα, όσον άφορά την έρμηνεία της λαϊκής παραδόσεως και λατρείας και την έγγραφη της τελευταίας στη συνήθη εκκλησιαστική τάξη και παράδοσή⁶.

Όλα ή μερικά άπ' αυτά τά στοιχεία όφείλουν νά «προσληφθούν» άπό την Έκκλησία και νά μεταστοιχειωθούν στο σώμα της, γιατί άλλιώς, άπό στοιχεία μπορεί νά μεταβληθούν σε «στοιχεία» και νά ύπηρετούν την άλλοτρίωση του ανθρώπου άντι νά θεραπεύουν βαθειές του ανθρώπινες άνάγκες. «Τό γάρ άπρόσληπτον και άθεράπευτον» θά μάς διαμήνυε ό άγιος Γρηγόριος ό Θεολόγος⁷.

Είναι, πραγματικά, βαθεία ριζωμένη στον άνθρωπο ή άνάγκη της προετοιμασίας για τά μεγάλα γεγονότα της ζωής του, για τά μεγάλα γεγονότα του χρόνου. Τίποτα δέν αφήνεται στην τύχη, όλα προετοιμάζονται προσεκτικά και στις λεπτομέρειές τους. Τό λειτουργικό ξετυλίγεται άπαράλλακτο για νά προσφέρει την άσφαλή επανάληψη. Προσφέρει, είναι άλήθεια, μία κάποια έξασφάλιση σε όλα εκείνα πού άλλάζουν τόσο ραγδαία γύρω μας.

Αυτό δέν σημαίνει τ ό σ ο μιά καταπάτηση του αυθορμητισμού, της πρωτοβουλίας. Οι διάφορες παραλλαγές δείχνουν άκριβώς τή δυνατότητα ύπάρξεως άσφαλιστικών δικλείδων άπό τά έρμητικά και στεγανά μας. Ό σ ο ότι, ή άναμονή άπαιτεί κάποια γνωστά, άπό κοινού άναγνωρίσιμα σημάδια για νά ξέρουμε ότι ορισκόμαστε στο σωστό όρόμο της προύπαντήσεως για τή μεγάλη συνάντηση εκείνου ή Εκείνου πού έχει άναγγελεθεί, έρχεται και όσονούπω φθάνει.

Μιά όρσερη και καθόλου παγανιστική, θά έλεγα, άποψη για τή βαθύτερη αντίληψη της άναμονής του τελετουργικού, μάς προσφέρει ό Antoine de Saint-Exupéry (1900-1944), στον «Μικρό Πρίγκηπα»,

έκει όπου ή άλεπουδίτσα δίνει στον μικρό πρίγκηπα σχετικές οδηγίες, για τό πώς όφείλει νά προετοιμάζει και νά προετοιμάζεται για τίς συναντήσεις τους⁸.

«Σώπασε ή άλεπού και κοίταξε πολλή ώρα τό μικρό πρίγκηπα.

—Σέ παρακαλώ... ήμέρωσέ με, τού είπε!

—Θέλω βέβαια, της άποκρίθηκε ό μικρός πρίγκηπας, μά δέν με παίρνει ό καιρός. Έχω ν' άνακαλύψω φίλους και πολλά πράματα νά γνωρίσω.

—Δέ γνωρίζει κανείς παρά τά πράματα πού ήμερώνει, είπε ή άλεπού. Οι άνθρωποι δέν έχουν πιά καιρό νά γνωρίσουν τίποτα. Τ' άγοράζουν όλα έτοιμα στα έμπορικά. Καθώς όμως δέν ύπάρχουν έμπορικά πού πουλάνε φίλους, οί άνθρωποι δέν έχουν πιά φίλους. Άν θές ένα φίλο, ήμέρωσέ με!

—Τί πρέπει νά κάνω; είπε ό μικρός πρίγκηπας.

—Πρέπει νά έχεις μεγάλη ύπομονή, άποκρίθηκε ή άλεπού. Θα καθίσεις πρώτα κάπως μακριά μου, έτοιμό στο χορτάρι. Έγώ θά σε κοιτάζω με την άκρη του μαιού μου κι εσύ δέ θά λές τίποτα. Τά λόγια είναι πού κάνουν τίς παρεξηγήσεις. Άλλά, κάθε μέρα, θά μπορείς νά κάθεσαι λιγάκι πιο κοντά...

Τήν άλλη μέρα ήρθε πάλι ό μικρός πρίγκηπας.

—Θά 'ταν πιο καλά νά έρχεσαι πάντα την ίδια ώρα, είπε ή άλεπού. Άν έρχεσαι, λόγου χάρη, στις τέσσερις τό άπόγευμα, εγώ θ' αρχίζω άπό τίς τρεις νά είμαι εύτυχιόμενη. Όσο θά περνάει ή ώρα, τόσο εγώ θά νιώθω και πιο εύτυχιόμενη. Στις τέσσερις πιά, δέ θά μπορώ νά καθίσω και θά τρώγομαι θ' ανακαλύψω την άξία της εύτυχίας. Άν έρχεσαι όμως όποτε και νά 'ναι, δέ θά ξέρω ποτέ ποιά ώρα νά φορέσω στην καρδιά μου τά καλά της... Σ' όλα χρειάζεται κάποια τελετή.

—Τί είναι τελετή; είπε ό μικρός πρίγκηπας.

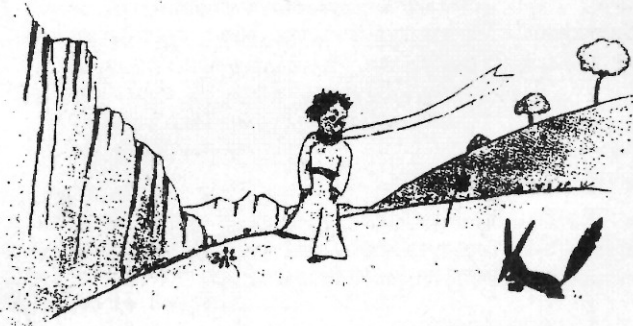
(*) Συνέχεια έκ της σελ. 281 τού ύπ' άρ. 22 τεύχους.

σὲ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας

—Εἶναι κι αὐτὸ κάτι ποὺ πολὺ παραμελήθηκε, εἶπε ἡ ἀλεπού. Εἶναι αὐτὸ ποὺ κάνει τὴ μιὰ μέρα νὰ μὴ μοιάζει μὲ τὶς ἄλλες, τὴ μιὰ ὥρα μὲ τὶς ἄλλες ὥρες. Οἱ κνηγοὶ μου, λόγου χάρη, ἔχουν μιὰ τελετή. Κάθε Πέμπτη χορεύουν μὲ τὶς κοπέλες τοῦ χωριοῦ. Γι' αὐτὸ ἡ Πέμπτη εἶναι θανατῶσα μέρα! Μπορῶ καὶ κάνω μιὰ βόλτα ὡς τ' ἀμπέλι. Ἄν χορεύαν οἱ κνηγοὶ ὅποτε καὶ νὰ ᾿ναι, ὅλες οἱ μέρες θὰ μοιάζαν μεταξὺ τους, κι ἐγὼ δὲ θὰ εἶχα καθόλου διακοπές.

Ἔτσι ὁ μικρὸς πρίγκιπας ἠμέρωσε τὴν ἀλεπού.

Ἄν ἔρχεσαι, λόγου χάρη, στὶς τέσσερις τὸ ἀπόγευμα, ἐγὼ θ' ἀρχίσω ἀπὸ τὶς τρεῖς νὰ εἶμαι εὐ-τυχισμένη...

Ἄναμνη ἐν προσευχῇ

Χρήσιμος δρόμος καὶ ἀναγκαῖος γιὰ τὴν ἀναμνη τῶν Χριστουγέννων εἶναι καὶ ὁ δρόμος τῆς προσευχῆς, ἔτσι ὅπως χαράσσεται μέσα ἀπὸ τὶς ἀκολουθίες αὐτῆς τῆς περιόδου. Ὁ σχετικὸς «ὀδηγὸς» ποὺ ἔχει ἐκδώσει ἡ Ἀποστολικὴ Διακονία —ἀναφερόμαστε στὸ διβλίο «Ἐν ἀναμνη τῶν Χριστουγέννων», Ἀθήναι 1972, σ. 343— ἀποβλέπει στὸ νὰ βοηθήσει τὸν Ἕλληνα πιστό... νὰ ἀποκτήσει «ἐναν καθεμερινὸν ρυθμὸν ἀναπνοῆς προσευχῆς, ἐντὸς τῆς διαυγοῦς ἀτμοσφαιρᾶς τῆς ὀρθοδόξου ὑμολογίας»⁹. Συμπληρωματικὰ στὴν εὐρύτερη προοπτικὴ προετοιμασίας βοηθοῦν καὶ οἱ δύο τόμοι ποὺ ἐκδόθηκαν στὴ συνέχεια ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴ Διακονία, «Τὸ ἅγιον δωδεκαήμερον», Τόμοι Α' καὶ Β', Ἀθήναι 1978 καὶ 1979, 184 καὶ 112 σελ.

Θὰ ἤθελα νὰ κλείσω τὸν σημερινὸ «κύκλο προετοιμασίας» ἀναφέροντας ἀκόμα ἓνα ἔργο, ποὺ μᾶς ὀδηγεῖ στὴν καρδιὰ τῶν Χριστουγέννων προσεγγίζοντάς τα μὲ εἰδικές ἐπι μέρους μελέτες, δημοσίευση πατερικῶν κει-

μένων, προβολὴ ὕμνων καὶ εἰκόνων καὶ ποὺ μᾶς βοηθεῖ νὰ ἐμβαθύνουμε στὴν οὐσία καὶ τὸ νόημα τῆς ἑορτῆς. Πρόκειται γιὰ τὸν τόμο «Χριστουγέννα» ποὺ κυκλοφορήθηκε ἀπὸ τὶς Ἐκδ. «Ἀκρίτας» τὸν Νοέμβριο τοῦ 1982, 214 σελ.¹⁰

Ἔτσι ἐτοιμασμένοι κατὰ τὴν περίοδο αὐτῆ τῆς ἀναμνη, θὰ εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ ἀκούσουμε μὲ νήφοντα νοῦ τὴν πρόσκληση ἀπὸ τὸν εἰδικὸ ἀγγελιαφόρο, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸ ἔθιμο, διέτρεχε τοὺς δρόμους τῆς Πόλης καὶ ἀνήγγελε τὴν ἑορτῆ:

Καιρὸς ἐπέστη ὦ ἀδελφοὶ μου,
ἵνα προσδράμει τοῦ ναοῦ,
ἡ Ἐκκλησία πάλιν τηρεῖ,
τὴν θεῖαν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ.
Ἡ Ἐκκλησία μας πάλιν ἀγγέλει
τὴν θεῖαν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ.

Ἐγκαίρως σπεύσατε ἐν σπουδῇ...¹¹

6. Συνοπτικὰ μπορούμε νὰ βροῦμε τέτοια στοιχεῖα στὰ Φθινοπωρινὰ τοῦ Δ.Σ. Λουκάτου, Ἀθήνα 1982, σ. 122-129, ἀπ' ὅπου (σ. 122-123) καὶ παραθέσαμε τὸ ἀπόσπασμα. Ἐκτενέστερη ἀνάλυση καὶ ἀνάπτυξη βλ. στὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τῆς Μαίρης Μαρκαντώνη, ποὺ μνημονεύσαμε στὴν ὑποσημείωση 1. Τὸ ἐξώφυλλο τῆς διατριβῆς, ποὺ μέρος του δημοσιεύσαμε στὸ παρασμένο τεῦχος, φιλοτεχνήθηκε ἀπὸ τὸν γλύπτη Τάσο Μουζάκη.

7. Ἐπιστολὴ 101 πρὸς Κληδόσιον πρεσβύτερον κατὰ Ἀπολλιναρίου, PG 37, 181. Γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς προσλήψεως βλ. Α.Μ. Σταυροπούλου, Ποιμαντικὴ προετοιμασία τῶν μελλονύμφων, Ἀθήναι 1971, σ. 34.

8. Σὲ μετάφραση Σπρατὴ Τσίρικα, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Ἡριδανός», 1983, σ. 71-72, τὸ στίχο ἀπὸ τὴ σ. 69.

9. Ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ Θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου Ἀνδρούσης Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου), σ. 10-11.

10. Ἐγγράφεται σὲ σειρά καὶ ἄλλων ἀφιερωμένων στοὺς μεγάλους σταθμοὺς τοῦ ἑορτολογίου τῆς Ἐκκλησίας μας τόμων ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐκδοτικὸ οἶκο, ὅπως: Σταυρὸς καὶ Ἀνάστασις, Μάρτιος 1982, 194 σ. Πεντηκοστή (τοῦ παπα Φιλίθου Φάρου), Ἀπρίλιος 1983, 104 σ. Κοίμησις, Ἰούλιος 1983, 160 σ. Μεταμόρφωση, Ὀκτώβριος 1984, 251 σ. Οἱ τόμοι αὗτοι συμπληρώνουν μὲ τὸν δικὸν τους τρόπο τοὺς ἑορτολογικοὺς καὶ λαογραφικοὺς κύκλους τοῦ ὀρθοδόξου ἑλληνικοῦ ἐνιαυτοῦ.

11. Παραθέτω ἀπὸ μνήμης ἀκουσμὰ σὲ ραδιοφωνικὴ ἐκπομπὴ τοῦ πρωτοψάλτη Λυκαίργου Ἀγγελόπουλου.